

1

Министерство образования Республики Саха (Якутия)
Муниципальное казенное учреждение «Муниципальный орган управления образования»
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение «Бордонская средняя общеобразовательная школа»

РАССМОТРЕНО:

на заседании МС
протокол № 1

от «29» августа 2017 г.

СОГЛАСОВАНО:

заместитель директора по УВР
Спирова Л.Н.

«29» августа 2017 г.

УТВЕРЖДЕНО:

директор школы

Григорьев В.Т.

«29» августа 2017 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ПО ЯЗЫКУ САХА 2017-2018 учебный год

Ступень обучения (класс) начальное общее, 2 класс

(начальное общее, основное общее, среднее (полное) общее образование с указанием классов)

Количество часов 102

Уровень базовый

(базовый, профильный)

Учитель Колесова Марьяна Дмитриевна

Рабочая программа по языку саха составлена на основе авторской программы Захаровой Л.В. по якутскому языку для 1-4 классов общеобразовательных школ, утвержденный Министерством образования Республики Саха (Якутия) в 2013 году, в соответствии с требованиями федерального государственного образовательного стандарта.

Саха тылын 1—4 кылааска үөрэтиини сүрүннүүр бырагыраама БЫҤААРЫ СУРУК

I. Үөрэх предметин өйдөбүлэ.

Төрөөбүт тыл — көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэр ханнык баҕарар норуот улуу нэһилиэстибэтэ, киһи аймах ытык өйдөбүллэриттэн (*сыаннастарыттан*) биридэстэрэ. Төрөөбүт тыл — оҕоҕо тулалыыр эйгэтин кыраҕатык билэр-көрөр, чугас дьонун-сэргэтин кытта истинник бодоруһар, иэйиитэ уһуктар, өйө-санаата сайдар, өбүгэтин үөрэбин утумнуур сүрүн эйгэтэ.

Ол иһин оҕону кыра сааһыттан оҕо тэрилтэтигэр, оскуолаҕа төрөөбүт тылынан иитии-үөрэтии сүрүн ирдэбил быһыытынан билиниллэн, Российскай Федерация уонна Саха Республикатын үөрэххэ уонна тылга сокуоннарыгар ити өйдөбүл туспа ыстатыйанан киирэн, быраап быһыытынан көмүскэллээх, билинни усулуобуйаҕа үгүс норуот тыла чөл туруктаах хааларыгар тирэх буолар.

Саха Республикатыгар саха тылын төрөөбүт тыл быһыытынан үөрэтии 1922 сыллаахтан тиһигин быспакка, үгүс оскуолаҕа үгэскэ кубулуйан, уопсай үөрэхтээһин оҕону сайыннарар биир сүрүн предметин быһыытынан билиниллэр. Ити кэм устатыгар сэбиэскэй да, билинни да кэмнэ орто үөрэх систиэмэтигэр буолбут араас реформалар сыалларыгар-соруктарыгар сөп түбэһиннэриллэн, үөрэтии таһыма, хайысхата, ис хоһооно сайдан иһэр.

Билигин төрөөбүт тыл, федеральной государственной үөрэх стандартын (ФГУОС) ирдэбилинэн, уопсай үөрэхтээһин булгуччулаах чааһыгар киирэн, базиснай үөрэх былааныгар миэстэтэ, үөрэтиллэр чааһа чопчу ыйыллан үөрэтиллэр таһыма үрдээтэ. Алын сүһүөх оскуола таһымыгар төрөөбүт тылы үөрэх предметин быһыытынан үөрэтиигэ түмүк ирдэбили эмиэ федеральной государственной үөрэх стандарда сүрүннүүр.

Ити ааттаммыт докумуон быһыытынан, начаалынай үөрэхтээһин таһымыгар нуучча уонна төрөөбүт тылы үөрэтиигэ тэн таһымнаах түмүк ирдэнэр. Төрөөбүт тыл атын үөрэх предметтэрин кытта бииргэ оҕо личность быһыытынан сайдыытын хааччыйыахтааҕа этиллэр, ону сэргэ урукку өттүгэр ирдэммэт сана булгуччулаах ирдэбили — үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын инэриини киллэрэр.

Үөрэх предметин сыала уонна соруҕа:

Начаалынай оскуолаҕа төрөөбүт тылы үөрэтии предметэ атын үөрэх предметтэрин ортотугар үөрэнээччи тылын-өһүн уонна өйүн-санаатын сайыннарар, сүрүн үөрэнэр үөрүйэҕи инэрэр кыагынан бас-көс балаһыанньаны ылар предмет буолар. Онон бу предмети үөрэтии таһымыттан саха оскуолатыгар начаалынай үөрэхтээһин уопсай туруга, үөрэнээччи салгыы сүрүн оскуолаҕа ситиһиилээхтик үөрэнэрэ тугулуқтаах.

Оҕо начаалынай оскуолаҕа үөрэнэр сааһыгар билиитэ-көрүүтэ, тыла-өһө уонна өйө-санаата тэтимнээхтик сайдар, иэйиитэ уонна саныыр санаата судургутук олохсуйар буолан, төрөөбүт тылы бу кэмнэ кичэйэн үөрэтии — норуот тыла чөл туруктаах буоларыгар, кэнчээри ыччакка улуу нэһилиэстибэни тириэрдэргэ олус суолталаах.

Этиллибиккэ олобуран, **төрөөбүт тылы уопсай үөрэхтээһин алын сүһүөх таһымыгар үөрэтии сыалын** үс хайысхаҕа араарыахха сөп:

1) үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл туһунан билиини аан дойду туһунан научнай билии быстыспат сорҕотун быһыытынан инэрии, тыл үөрэбин сүрүн балаһыанньаларын билиһиннэрии, онно олобуран, оҕо билэр-көрөр, толкуйдуур кыаҕын сайыннарыы;

2) үөрэнээччи дьону-сэргэни кытта төрөөбүт тылынан бодоруһар үөрүйэбин, сана (*тыл*) култуурата киһи уопсай култууратын быстыспат сорҕото буоларын туһунан өйдөбүлгэ тирэбирэн, сана (*тыл*) араас көрүнэр (*кэпсэтии, суруйуу, аабыы, өйтөн айыы, о.д.а.*) үөрэтэн, салгыы сайыннарыы;

3) үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл норуот ытык өйдөбүллэриттэн биридэстэрэ буоларын быһыытынан ураты харыстабыллаах сыһыаны инэрии, хас биридди киһи ийэ тылын сайыннарар иэстээбин өйдөтүү.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии сыала маннык сүрүн соруктары быһаардахха ситиһиллэр:

- дьону-сэргэни кытта бодоруһар сана (*тыл*) сүрүн көрүннэрин үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын ингэриини кытта бииргэ алтыһыннаран үөрэтии;
- тыл (*сана*) — бодоруһуу сүрүн ньымата диэн тутуу өйдөбүлгэ тирэҕирэн, үөрэнээччи кэпсэтэр уонна санаатын толору этэр (*тыл этэр*), суруйар үөрүйэбин сааһыгар сөп түбэһиннэрэн сайыннары;
- тыл үөрэбин билиитигэр, сурук-бичик култууратын төрүт өйдөбүллэригэр олобуран, үөрэнээччи төрөөбүт тылын литературнай нуорматын тутуһарын, албаһа суох санарарын уонна суруйарын ситиһии;
- тыл үөрэбин сүрүн салааларын (*лексика, фонетика, морфология, синтаксис, тиэксис*) туһунан уопсай өйдөбүлү ингэриигэ тирэҕирэн, үөрэнээччи толкуйдуур дьобурун сайыннары, сааһыгар сөп түбэһиннэрэн, өй үлэтин дьайыыларыгар үөрэтии;
- төрөөбүт тылы билии, харыстааһын, сайыннары сүрүн ньымаларыгар үөрэтии. Саха оскуолатыгар нуучча тылын үөрэнээччи төрөөбүт тылга ылбыт билиитигэр, ингэрииммит үөрүйэбэр уонна сатабылыгар тирэҕирэн үөрэтии — билигин олохсуйбут өйдөбүл, бастын учууталлар үгэскэ кубулуйбут үөрэтэр ньымалара. Онно тирэҕирэн, ФГУОС үөрэнэргэ үөрэтэр сүрүн балаһыанньатыгар уонна ирдэбилгэр олобуран, төрөөбүт тылга тирэҕирэн нуучча тылын үөрэтиини сана таһымна таһаарар кэм кэллэ.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии үөрэнээччи нуучча тылын кэбэҕэстик ылынарын хааччыйар, нуучча тылыгар тыл үөрэбин үгүс уопсай балаһыанньаларын хос эбэтэр уруттаан үөрэтэри лаппа аһыйатан, учуутал үөрэх чааһын оҕо нууччалыы сангатын сайыннарыыга аныыр усулуобуйатын үөскэтиэхтээх. Онон саха оскуолатыгар нуучча тылын үөрэтии хаачыстыбатын тупсарыыга усулуобуйа үөскэтии — төрөөбүт тылы үөрэтии хос сыала-сорууга.

II. Үөрэх былааныгар үөрэх предметин миэстэтэ.

Саха тылын үөрэтии чааһа начаалынай үөрэхтээһини сүрүннүүр уопсай үөрэхтээһин бырагырааматыгар (*Примерная основная общеобразовательная программа начального общего образования*) бэриллэр төрөөбүт тылынан үөрэнэр кылаастарга аналлаах базиснай үөрэх былаанын 3 барыйааныгар тирэҕирэн быһаарыллар. Үөрэх тэрилтэтэ бэйэтин үөрэбин бырагырааматын, былаанын оносторугар онно баар булгуччулаах чааска киирбит предметтэр чаастарын тутуһара ирдэнэр. Онно эбии үөрэх былаанын талар чааһыттан бэйэтэ көрөн, ханнык баҕарар предмеккэ чаас эбэрэ, эбэтэр атын предмети эбии үөрэтэрэ көнүл.

Ити ыйыллар базиснай үөрэх былааныгар нуучча уонна төрөөбүт тылы үөрэтии чаастарын ахсаана тэннэнэн, ордук государственнай статустаах төрөөбүт тыл үрдүк таһымна үөрэтиллэригэр усулуобуйа тэриллибитэ көстөр. Ону сэргэ төрөөбүт тылы үөрэтии нуучча тылын үөрэтиигэ тирэх буоларын ситиһэр туһуттан үөрэх матырыйаалын аттарарга табыгастаах балаһыанньа үөскүүр.

Үөрэх федеральнай базиснай былаанын үһүс барыйааныгар олобуран, саха оскуолатын начаалынай кылаастарыгар төрөөбүт тылы уонна литературнай аабыыны үөрэтиигэ барыта холбоон нэдиэлэбэ 21 чаас бэриллэр: 1 кылааска — 5 чаас, 2 кылааска — 5 чаас, 3 кылааска — 6 чаас, 4 кылааска — 5 чаас. Бу чаастартан төрөөбүт тылы үөрэтиигэ 1 кылааска — 3 чаас, 2 кылааска — 3 чаас, 3 кылааска — 3 чаас, 4 кылааска — 3 чаас бэриллэр.

III. Ытык өйдөбүллэри үөрэх предметин ис хоһоонугар киллэрии.

Начаалынай кылааска саха тылын үөрэтии оҕоҕо ытык өйдөбүллэри (*духуобунай сыаннастары*) ингэриигэ улахан суолталаах. Киһи-аймах үйэлэртэн үйэлэргэ өрө тутан илдэ кэлбит ытык өйдөбүллэрэ (*духуобунай сыаннастара*) төрөөбүт тыл эгэлгэтигэр, кэрэтигэр сөнөллөр. Ол курдук үөрэтии ис хоһоонугар тыл үөрэбин сүрүн хайысхаларын сэргэ уруок, кэпсэтии (*бодорукуу*) тиэмэтин, үөрэтии

матырыйаалын быһыытынан төрөөбүт дойду, ийэ дойду, төрөөбүт тыл, айылба, үлэ, төрүт дьарык, ыал, дьэ кэргэн, айымньы уонна кэрэ эйгэтэ, көнүл, кырдьык, үтүө санаа, киһи-аймах, аан дойду омуктарын тылларын уонна култууратын эгэлгэтин курдук ытык өйдөбүллэр (*духуобунай сыаннастар*) кириэхтээхтэр.

IV. Үөрэх предметин үөрэтии түмүгэ

1. Ытык өйдөбүллэри инэрии түмүгэ (*личностные результаты*)

Саха тылын оскуолаба үөрэтии кэмигэр оҕо манньык ытык өйдөбүллэри (*духуобунай сыаннастары*) инэриннэбинэ төрөөбүт тыла сайдарыгар бэринилээх, эппиэтинэстээх буоларыгар, бэйэтин кыабын толору туһанарыгар эрэниэххэ сөп.

Төрөөбүт тыл — омугу сомоҕолуур тыл буоларын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл төрүт айылгыта, үйэлээх үгэһэ, этигэн кэрэтэ норуот тылынан уус-уран айымньытыгар уонна уус-уран литературабасөҥмүтүн билэр.

Төрөөбүт тылын сайыннарар, кэлэр көлүөнэбэ тириэрдэр ытык иэстээбин, ийэ тыл үйэлэргэ чөл туруктаах буоларыгар тус оруоллаабын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл итиллэр, үөрэнэр, айар-сайдар тыл буоларын итэбэйэр.

Төрөөбүт тыл элбэх омук алтыһан биригэ олорор кэмигэр, икки (элбэх) тылланыы усуллубуйатыгар хас биридии киниттэн харыстабыллаах сыһыаны эрэйэрин өйдүүр.

2. Үөрэх сатабылларын сайыннары түмүгэ (*метапредметные результаты*)

• Бэйэни салайынар-дьаһанар сатабыл.

Тылын сайыннарар сыалы-соругу таба туруорунар, сатаан былаанныыр, туох-ханнык түмүккэ кэлиэхтээбин быка холоон билэр. Тугу билэрин-билбэтин, тугу ситэри үөрэтиэхтээбин арааран өйдүүр. Сылга бииртэн итэбэһэ суох төрөөбүт тылга аналлаах бырайыактарга кыттан (*тус бырайыага, коллективной бырайыак*) үлэлиир.

«Тылы сэрэйэр» дьобуру (языковое чутье, чувство языка) сайыннарыы. Бэйэтин сааһыгар сөп түбэхэр тиэкискэ үөрэппит матырыйаалын сүннүнэн тыл литературнай нуормата сангарар эбэтэр суруйар киһи тылыгар төһө сөпкө эбэтэр сыһа туттуллаларын тута «сэрэйэн» билэр, итэбэһин, албаһын быһаарар, көннөрөр, бэйэтин тылыгар-өһүгэр тыл нуорматын ирдэбилин тутуһарга дьулуһар.

Тылын сайыннарар баһаны үөскэтии (потребность в совершенствовании собственной речи). Төрөөбүт тылын барба баайын сыаналыыр, тыл кэрэтигэр умсугуйар, этигэн тыл күүһүн, кыабын толору туһанарга, тылын-өһүн бэйэтэ сатаан чочуйан, тупсаран, санаатын сийилии этэргэ, кэпсиригэ дьулуһар.

Хонтуруолланыы. Бэйэ санатын өрүү кэтэнэр, көрүнэр, албаһа суох сангарарга, санаатын ыпсаран, хомоҕойдук этэргэ кыһаллар.

• Билэр-көрөр сатабыл. Сүрүн үөрэнэр сатабыл.

Үлэ сыалы-соругун таба туруоруу. Төрөөбүт тылын үөрэтэригэр сыал-сорук туруорунан көдьүүстээхтик үлэлиир.

Билиини-көрүүнү кэнэтэр араас матырыйаалы туһаныы. Сахалыы үөрэх-наука литературатыттан (тылдыттан, ыйымньыктартан, энциклопедиялартан, араас кинигэттэн) туһаннаах информацияны, билиини дөбөннүк булар, бэлиэтэнэр, түмэр, 24 ситимниир араас ньыманы табыгастаахтык туһанар. Сахалыы тахсар оҕо аналлаах республика, улуус, оскуола хаһыаттарын-сурунаалларын («Кэскил», «Чуораанчык», о.д.а.) тиһигин быспакка ааҕар, араадьыанан, телевизорунан сахалыы биэриилэри сэргээн истэр-көрөр, үөрэбэр, чинчийэр, айар улэтигэр көдьүүстээхтик туһанар. Сахалыы үөрэби сайыннарар интернет-сайттартан туһалаах, наадалаах информацияны булан, сөпкө наардаан туһанар; тиэкиһи компьютерга сахалыы шрибинэн бэйэтэ тэтимнээхтик бэчээттиир; интернет нөҥүө сахалыы ытыллар араас тэрээһингэ төрөөбүт тыл литературнай нуорматын тутуһан, көхтөөхтүк кыттар.

Билини сааһылааһын (структурирование знаний). Сага билии ыларга баар билиитигэр тирэбирэр. Атын предметтэргэ ылбыт билиитин сатаан ситимниир (*интеграция знаний*).

Тобулук өйү сайыннарар үөрүүэхтэр. Төрөөбүт тыл оскуолаҕа оҕону сайыннарар үөрэх тутаах салааларыттан (предметтэриттэн) биирдэстэрэ. Онон үөрэнээччи саха тылын үөрэтэр кэмигэр үөрэнэргэ төрүт буолар өй үлэтин сүрүн үөрүүэхтэрин баһылыыр.

Саха тылын лингвистическэй матырыйаалыгар тирэбирэн, өй үлэтин араас дьайыыларын кэбэбэстик толорор: *тэҥнээһин* (сравнение), *ырытыы* (анализ), *холбооһун* (синтез), *түмүктээһин* (обобщение), (сериация), *ханыылатан сааһылааһын* (классификация), *майгыннатыы* (аналогия), *сааһылаан ситимнээһин* (систематизация). Итини сэргэ араас тойоннуур ньыманы (индукция, дедукция) табыгастаахтык туһанан дьону итэбэтэр, ылыннарар курдук санаатын сааһылаан этэр үөрүүэбэ сайдар.

Рефлексия. Сыалы-соругу ситиһэр ньымаларын уонна усулуобуйаларын төһө сөпкө талбытын сыаналыыр. Үлэ хаамыытын хайдах салайан иһэрин кэтээн көрөр. Үлэ түмүгүн дьон интэриэһин, болҕомтотун тардар курдук сахалыы кэпсиир.

Бэлиэни-символы туһанар үөрүүэхтэр. Дорҕоон (буукуба), тыл, этии чилиэннэрин, тиэкис анал бэлиэлэрин сатаан туһанар. Анал бэлиэлэринэн тыл, этии, тиэкис моделин онорор. Бэриллитбит моделга тирэбирэн, тылы, этиини толкуйдуур, тиэкиһи айар. Этиини, тиэкиһи көннөрөргө анал корректорскай бэлиэлэри сатаан туһанар. Лингвистическэй билиини араас таблица, исхиэмэ, модель, диаграмма көмөтүнэн көрдөрөр. Таблицанан, исхиэмэнэн, моделинан, диаграмманан көрдөрүллүбүт лингвистическэй билиини өйдүүр уонна кэпсиир.

- **Бодоруһар сатабыл.**

Бииргэ үлэлииргэ үөрүүэх. Дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылыыр (*пааранан, бөлөбүнэн, хамаанданан, о.д.а.*) Саастыылаахтарын, улахан дьону кытта айымньылаах алтыһыы туругар кэбэбэстик киирэр (*продуктивное взаимодействие*), биир сыаллаах-соруктаах дьонун кытта таһаарыылаахтык, көдьүүстээхтик үлэлиир үөрүүэхтэнэр (*продуктивное сотрудничество*).

Кэпсэтэр үөрүүэх. Кэпсэтии уратыларын өйдүүр, табан кэпсэтэр. Кэпсэтэр киһитин убаастыыр, сэнээрэр, санаатын болҕойон истэр, ылынар. Ханнык баҕарар эйгэбэ кэпсэтэригэр дьон болҕомтотун тардар, сэргэхситэр, сонурҕатар, көбүлүүр сатабылы табан туһанар. Кэпсэтэр кэмнэ бэйэ көрбүтүн, истибитин, аахпытын сиһилии сэхэргиир. Дьон өйдөспөт, тыл тылга киирсибэт буолар төрүөттэрин сөптөөхтүк сыаналыыр, сатаан ырытар, өйдөһүү суолун дөбөннүк тобулар.

Кэпсэтии сиэрин (речевой этикет) тутуһар үөрүүэх. Дьону кытта алтыһыыга кэпсэтии сиэрин тутуһар, туттан-хаптан бодоруһуу ньымаларын тоҕоостоохтук туттар.

Сахалыы дорооболоһор, билсиһэр, быраһаайдаһар, көрдөһөр, бырастыы гыннарар, буйар, телефонунан кэпсэтэр, о.д.а. үгэстэри ингэриммит, күннээҕи олоҕор өрүү туттар.

- **Тустаах үөрэх предметин үөрэтии түмүгэ (предметные результаты)**

Саха тылын литературнай нуорматын (орфоэпическэй, лексическэй, грамматическай) тутуһар. Дорҕоону, буукубаны, тыл сүһүбүн, сага чааһын, этии чилиэнин, судургу этиини булар, быһаарар, наардыыр.

Сахалыы таба суруйуу, сурук бэлиэтин быраабылаларын тутуһар.

Тиэкис өйдөбүлүн, бэлиэтин билэр (тиэмэтэ, сүрүн санаата, аата, эпиграф, тутула, этиилэрин ситимэ).

Саныйар санаатын сааһылаан, дьонго өйдөнүмтүөтүк, тиийимтиэтик этэр, тиэкис тутулун тутуһан суруйары сатыыр.

Тиэкис тиитэрин сэхэргээһин, ойуулааһын, тойоннооһун диэн араарар.

Монолог (сэхэргиир, ойуулуур, тойоннуур) уонна диалог (кэпсэтии, санаа үллэстии, ыйыталаһыы, о.д.а.) арааһын сатаан туһанар.

Бэйэ сангатын (тылынан, суругунан) сатаан хонтуруолланар, тиэкиһин ис хоһоонун, тылын-өһүн сыаналанар, алҕастарын булар, чочуйар, тупсарар.

Үөрэх предметин ис хоһооно.

Начаалынай оскуолаҕа төрөөбүт тылы үөрэтии уопсай үөрэхтээһин систиэмэтигэр саха тылын үөрэтэр предмет быстыспат сорҕото, «Филология» үөрэх уобалаһыгар төрүт буолар сүрүн куурус буолар. Онон үөрэтии сыала-сорууга, тутула, ис хоһооно уонна түмүк ирдэбилэ үрдүкү кылаастарга төрөөбүт тылы сэргэ атын филологическай предметтэри үөрэтиини кытта алтыһыннаран-ситимнээн торумнанар.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии маннайгы кылааска «Бодоруһарга үөрэнэбит» диэн сана киирэр салааттан саҕаланар, ол кэнниттэн «Грамотаҕа үөрэтии» диэн үгэс буолбут ааҕарга уонна суруйарга үөрэтэр салаа «Ааҕарга уонна суруйарга үөрэнэбит» сана аатынан үөрэтиллэр. Бу кэмгэ үөрэх былааныгар төрөөбүт тыл уонна литературнай ааҕыы чaaстара бииргэ бэриллэллэр. «Ааҕарга уонна суруйарга үөрэнэбит» салаа кэнниттэн биирдэ төрөөбүт тыл уонна литературнай ааҕыы предметтэрэ тус-туспа үөрэтиллэллэр. Ити кэмтэн ыла начаалынай оскуолаҕа төрөөбүт тыл предметин сүрүн ис хоһоонун тиһиктээхтик үөрэтии саҕаланар.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии ис хоһоонун сүрүн хайысхалара үөрэтии түмүк ирдэбилин уонна сыалын-соругун ситиһэргэ аналлаах тутуу научнай балаһыанньалартан таныллар. Ити ирдэбилгэ олобуран, төрөөбүт тылы үөрэтии ис хоһоонугар маннык сүрүн научнай хайысхалар киирэллэр:

- Бодоруһуу култуурата.
- Сана көрүнэ (*виды речевой деятельности*): истии, сангарыы, ааҕыы, суруйуу.
- Тыл үөрэҕин тутуу салааларын туһунан уопсай өйдөбүлэ: фонетика, лексика, морфология, синтаксис.
- Сурук-бичик култуурата: таба суруйуу уонна сурук бэлиэтэ.
- Ситимнээх сананы сайыннарыы (*тиэкис туһунан сүрүн өйдөбүл*).

Сүрүн хайысхаларга киирбит тиэмэлэр ис хоһооноро начаалынай оскуола үөрэ-нээччитин сааһын уратытын, өйүн-санаатын кыаһын, билэр-көрөр дьобурун учуоттаан таныллыахтаахтар.

Бодоруһуу култуурата.

Дьону кытта бодоруһуу араас көрүнэ: кэпсэтии, сэхэргэһии, сүбэлэһии, сөпсөһүү. Тылы бодоруһуу сүрүн ньыматын быһыытынан арыйыы: бодоруһууга сана (*вербальные средства общения*) уонна туттуу-хаптыы (*невербальные средства общения*) суолтата. Сангарыы уонна истии култууратын, кэпсэтии сизэрин тутуһуу.

Сана көрүнэ: истии, сангарыы, ааҕыы, суруйуу.

Истии. Дьону кытта бодоруһууга (*кэпсэтиигэ*) истии култууратын тутуһуу. Кэпсэ-тии сыалын-соругун, дьон этэр санаатын, кэпсэтии ис хоһоонун өйдөөһүн. Сахалыы араас тиэкиһи истии, сүрүн ис хоһоонун, болҕойулуохтаах түгэннэрин истэнсигилии ылыныы, истибиккэ олобуран тус санааны үөскэтии. Истибиттэн туһааннааҕы, суолталааҕы сурунуу, былаан оноруу, анал бэлиэлэри туһанан, ис хоһоонун, тутулун исхиэмэнэн көрдөрүү.

Ааҕыы. Сахалыы араас тиэкиһи сахалыы сана интонациятын, төрүт дорҕоон этил-лиитин тутуһан, тэтимнээхтик ааҕыы. Тиэкиһи туох сыаллаах-соруктаах ааҕартан көрөн, ааҕыы араас көрүнүн сатаан туһаныы (*үөрэтэр ааҕыы, билсигэр ааҕыы, соруудахтаах ааҕыы, о.д.а.*). Ааҕыы кэмигэр тиэкис сүрүн санаатын өйдөөһүн, наадалаах, туһалаах информацияны араарыы. Аахпыт тиэкис сүрүн ис хоһоонугар тус сыанабылы (сыһыаны) сатаан этии. Тиэкистэн синонимы, сомоҕо домоҕу, түөлбэ тылы, ойуулуур-дүүһүннүүр ньыманы туттуу бастын холобурун булуу, анаан болҕойуу, аахпыты кэпсииргэ туһаныы. Ааҕыллартыэкистэн билбэт, өйдөөбөт сана тыллары тылдыттан булуу. Ааптар санаатын, иэйиитин биэрэригэр тиэкис тутулун, этииарааһын хайдах туһаммытын быһаарыы. Ааҕыыга тиэкис интонациятын, туонун сүрүн санааҕа сөп түбэһиннэрэн таба тайаныы.

Сангарыы (дорҕоонноох сана). Кэпсэтии сизэрин, сангарыы култууратын тутуһуу. Дьону кытта табан кэпсэтии. Кэпсэтиини тоҕоостоохтук көбүлээһин, саҕалааһын, салҕааһын, түмүктээһин. Саныыр санааны толору, сииһилии тирирдэр инниттэн кэпсэтии сыалыгар-соругар, ис

хоһоонугар сөп түбэхэр сахалы тылы-өһү, ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалары таба туһаныы. Санарыы кэмигэр туттуу-хаптыы бэлиэтин (*невербальное общение*) тоҕоостоохтук туттуу. Саҥа тиибин арааһын (*ойуулааһын, сэхэргээһин, тойонноохун*) туттан тыл этии. Кэпсэтии, тыл этии түгэнииттэн дорҕоону күүшүрдэн-сымнатан, үрдэтэн-намтатан, уһатан, куолас толҕонун, эгэлгэтин туһанан истээччигэ тус сыһыаны, иэйиини тириэрдии. Этэр санааны сааһылаары эбэтэр тустаах өйдөбүлү истээччигэ тоһоҕолоон тиэрдээри тоҕоостоох миэстэҕэ анал тохтобуллары (паузаны) сатаан туһаныы. Түгэнииттэн көрөн, санарыы тэтимин сөпкө талыы.

Суруйуу (суругунан сана). Сурук-бичик култууратын тутуһуу. Тупсаҕай буочарынан ыраастык суруйуу. Тиэкиһи устуу, истэн суруйуу (*диктант*). Саныыр санааны суругунан сиһилии тириэрдии. Аахпыттан суруйуу (*изложение*). Дьэиэ кэргэн, чугас доҕор, таптыыр дьарык, айылҕа, кыыллар тустарынан, ону таһынан айымныы, хартыына, киинэ ис хоһоонун, экскурсияҕа, быыстапкаҕа сырыы туһунан тэттик тиэкистэри суруйуу (*өйтөн суруйуу*). Суругунан улэҕэ синоним тыллары, сомоҕо домоҕу, онтон да атын сахалыы ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалары туттуу. Тиэкис тутулун, сахалыы таба суруйуу, сурук бэлиэтин быраабылатын тутуһуу.

Тыл үөрэҕэ.

Төрөөбүт тылбыт — саха тыла. Саха омук үөскээбит, сайдыбыт историята. Саха тыла — туур тыла. Саха тылын уруулуу тыллара.

Төрөөбүт тыл киһи олобор суолтата.

Дорҕоон уонна таба санарыы. Сана дорҕоонун өйдөбүлүн, сахалыы дорҕоон араа-һын билии. Төрөөбүт тылын дорҕооннорун, ордук чуолаан сахалыы ураты дорҕооннору (*уһун-кылгас аһаҕас уонна хоһулаһымт, сэргэстэспит, маарыннаһар бүтэй дорҕооннору, дифтоннары, к, нь, мурун, 5 дорҕооннору*) арааран истии, чуолкайдык, таба санарыы нуорматын тутуһан санарыы. Саха тылыгар кириити тыллары үксүн сахатытан, аһаҕас дорҕооннор дьүөрэлэһиилэрин сокуонун тутуһан санарыы. Тылы дорҕоонун састаабынан ырытыы.

Лексика. Норуот тылын туһунан уопсай өйдөбүлү, төрүт уонна кириити тыл ураты-ларын билии. Литературнай тыл суолтатын билии, нуорматын тутуһуу. Тыл лексическэй суолтатын быһаарыы. Хомуур суолталаах, түөлбэ тыл, биир уонна элбэх суолталаах тыллар, көспүт суолталаах тыллар, омоним, антоним, синоним (харыс тыллар, метафоралар, сомоҕо домох) өйдөбүллэрин билии, тиэкистэн булуу, сангарар санаҕа сөпкө туттуу. Быһаарыылаах тылдыт арааһын сатаан туһаныы, тыл суолтатын тылдыттан булан быһаарыы.

Графика. Сурук сайдыытын бэлиэ түгэниитин билсии, киһи олоҕор суолтатын өйдөөһүн. Сахалыы сурук-бичик сайдыытын историятын билии. Дорҕоон буукубаларын билии, таба ааттааһын. Буукубалары суруллар ньымаларынан холбоон, ыраастык, тэ-тимнээхтик илиинэн суруйуу. Сурукка туттуллар атын бэлиэлэри, өйдөбүллэри (*абзац, тылы көһөрүү бэлиэтэ, тыл икки арда (пробел)*) сөпкө туттуу. Сахалыы алпаабыт бэрээдэгин билии. Араас тылдытынан, ыйынныгынан, каталогунан үлэиригэ алпаабыты сөпкө туһаныы. Компьютерга сахалыы шрибинэн тиэкиһи тэтимнээхтик бэчээттээнсуруйуу.

Морфология. Тыл састааба диэн өйдөбүлү, тыл уларытар уонна үөскүүр ньыматын билии. Саҥа чааһын туһунан уопсай өйдөбүлү билии. Саҥа чаастарын бөлөҕө: ааттар (*аат тыл, даҕааһын аат, ахсаан аат, солбуйар аат*), туохтуурдар (*аат туохтуур, сыһыат туохтуур, тус туохтуур*), сыһыат, көмө саҥа чаастара, саҥа аллайыы. Тылы састаабынан ырытыы (*тыл олоҕо, сыһыарыыта*). Тыллары сүрүн бэлиэлэринэн (*грамматической халыыптарынан*) бөлөхтөөһүн, ырытыы. Сангарар санаҕа тыл литературнай нуорматын тутуһуу.

Синтаксис. Этии уонна тыл ситимэ уратыларын, этии арааһын (*сэхэн, ыйытыы, күүһүрдүү*) билии. Тэнийбит уонна тэнийбэтэх этии, судургу уонна холбуу этии, сирэй саҥа, ойоҕос саҥа, диалог, туһулуу өйдөбүллэрин билии, этиигэ, тиэкискэ арааран булуу, бэйэ этиитин толкуйдааһын. Этиини таба интонациялаан ааҕыы, сурукка саҥа дэгэтин сурук бэлиэтинэн араарыы. Этии чилиэнинэн ырытыы.

Сурук-бичик култуурата

Таба суруйуу. Таба суруйуу сурук-бичик култуурата буоларын өйдөөһүн. Уһун аһаҕас дорҕооннору, дифтону, хоһуласпыт, сэргэстэспит, маарынаһар бүтэй дорҕоон-нору, саха тылыгар киири дорҕооннору таба суруйуу. Сахалы араастык этиллэр тыллар таба суруллуулар тыл төрүт сокуоннарыттан тахсалларын, норуокка үөрүйэх, үгэс буолбут нуормаларыгар олоҕуралларын өйдөөһүн, харыстабыллаахтык сыһыаннаһы. Киэнник, элбэхтик туттуллар эбэтэр сахалыы этэргэ табыгастаах киири тыллары сахатытан суруйуу. Тылбаастанар эбэтэр саха тылынан бэриллэр кыахтаах нуучча тылларын сахалыы солбугунан биэри. Олохторо нууччалыы суруллар киири тыллар сыһыарыыларын таба суруйуу.

Сурук бэлиэтэ. Сурук бэлиэтэ — тыл култууратын сорҕото буоларын, киһи этэр санаатын чуолкайдыырга, иэйэр иэйээни сурукка биэрэргэ, суругу-бичиги тупсарарга биллэр-көстөр туһалааһын, тиэкис арҕам-тарҕам барбатын, ыһыллыбатын, биир сомоҕо, сибээстээх буоларын хааччыларын өйдөөһүн. Тылын ордук тупсаҕай тутуллаах, этигэн, бэргэн буоларыгар сахалыы этии, сурук бэлиэтин арааһын (*араарар, тоһоҕолоон бэлиэ-тиир*) сатабыллаахтык туттуу.

Ситимнээх сананы сайыннарыы

Туох сыаллаах-соруктаах сангарарын-суруйарын чуолкай өйдөөн (*тиэмэ, сүрүн санаа*), дьон өйүгэр-санаатыгар тийимтиэтик санаатын сааһылаан, араас тиэкистэри холкутук сангарыы-суруйуу (*истэн суруйуу, өйтөн суруйуу, о.д.а.*). Тиэкис сүрүн санаатыгар олобуран, тиэкиһи таба ааттааһын. Тиэкис тиибиттэн көрөн (*сэхэргээһин, ойуулааһын, тойонноохун*), тиэкис тутулун тутуһар (*киришитэ, сүрүн чааһа, түмүгэ*), былаанын онорор (*кылгас, тэнийбит*), кэрчик тиэмэлэргэ бытарыты. Тыл туттуллар уратытын, дэгэтин учуоттаан, сахалыы тутуллаах этиилэри (*логичность речи*), ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалары, тыл баайын (*богатство речи*) сөпкө туттар (*уместность речи*).

Үөрэх стандартын ирдэбилинэн

2-гы кылаас бүтүүтэ үөрэнээччигэ ирдэбил:

- дорҕоону, буукубаны, тылы, этиини араарар;
- аһаҕас, бүтэй, кылгас аһаҕас, уһун аһаҕас дорҕооннору, дифтоннары уонна сэргэстэспит, хоһуласпыт бүтэй дорҕооннору билэр;
- саха тылын дорҕооннорун уонна буукубаларын, киири дорҕооннорун уонна буукубаларын билэр;
- истэн таба суруйар (диктант-кээмэйэ 15-20 /10-15/ тыл)
- тыл сүһүөхтэрин уонна көһөрүү быраабылатын билэр;
- этии бүтүүтүгэр тохтобул онорор, ону сурукка туочуканан бэлиэтиир;
- саха тылын алфавитын билэр буолуохтаах;

Иккис кылааһы бүтэрэр үөрэнээччи билиэхтээх:

- Төрөөбүт тыл бары дорҕооннорун, киири бүтэй дорҕооннору;
- Сахалыы сурукка туттуллар бары буукубалары уонна кинилэр ханнык дорҕооннору бэлиэтииллэрин;
- Сүһүөх араастарын;
- Кыра кээмэйдээх 8-10 хоһоону (нойосуус);
- 7-8 саха суруйааччытын аатын

Иккис кылааһы бүтэрэр үөрэнээччи сатыахтаах:

- Кыра текси үргүлдү сүһүөхтээн уонна бүтүн тылларынан, сөп түргэннээхтик өйдөөн ааҕары (ортотунан мүнүүтэбэ 40 – 50 тылы)
- Буукубалары уонна кинилэр ситимнэрин сыһата суох суруйары, уһун аһаҕас, хоһуласпыт бүтэй дорҕооннору, дифтоннары табатыкбэлиэтири;
- Илиинэн уонна бэчээтинэй буукубаларынан суруллубут тыллары, тыллар ситимнэрин, этиилэри албаһа суох устары;

- Тыллары, тыллар ситимнэрин уонна 6-7 тыллаах этиилэри истэн суруйары;
 - Тылы суһуоххэ араарары уонна 3-4 суһуохтээх тыл дорбооннорун араастарын ыйа-ыйа, схема комотунэн ырытары;
 - Этиини улахан буукубаттан сабалыыры, этии бутуутун точканан бэлиэтири;
 - Текст ис хоһоонунан ыйытыыга толору эппиэттири;
 - Хартыынанан уонна бэйэ уруһуйунан кыра 4-5 этиилээх кэпсээни онорору;
 - Кэпсээни, остуоруйаны, хоһоону өйдөөн истэри уонна ыйытыы көмөтүнэн эбэтэр иллюстрациянан сирдэтэн кэпсири;
- Урут аахпыт уонна сана кинигэни тас көрүнүнэн арааран билэри уонна аабыллыбыт айымныы геройдарын ааттыыры.

Суругунан үлэ ахсаана		Суруйар текст кээмэйэ		Диктант текстин кээмэйэ			
Диктант		Аахпыттан суруйуу	Өйтөн суруйуу	Аахпыттан суруйуу	Айан суруйуу	Үөрэтэр	Бэрэбиэркэлиир
Теманы түмүктүүр	Хонтуруолунай						
4	4	1	1	40-60	0,5-1 сирэй	30-40	30-35

Саха тылын уруогар календарнай-тематическай былаан

№	Уруок темата	Үөрэнээччи тугу сатыхтааба	Дата	
			Былаан	Факт
Кирии уруоктар				
1	Учебнигы кытта билсигии.	Учебник тутулун учуутал көмөтүнэн билэр. Болдох бэлиэлэри кытта билсигэр. Сайыны хайдах атаарбытын туһунан сэхэргиир, атын оҕолор кэпсииллэрин болҕойон истэр.	05.09	
2	Кирии суругунан үлэ.	1 кылааска үөрэтиллибит диктант суруйуутун быраабылаларын таба туһунан, саха тылын дорҕооннорун уонна буукубаларын, кирии дорҕооннору уонна буукубалары билэн, таба суруйар.	06.09	
3	Дорҕоон. Буукуба. Тыл.	Дорҕоон уонна буукуба өйдөбүллэрин санатыһар. Тыл дорҕоонтон турарын турарын өйдүүр. Тыл схематын онорор.	08.09	
4	Этии.	Учебник ойуутунан көрөн этиилэри толкуйдуур. Этиигэ тыллары сөпкө ситимниир.	12.09	
5	Этиигэ сурук бэлиэтэ.	Этии тутулун санатыһар. Сурук бэлиэтин таба туттар. Этиилэри сөпкө интонациялаан ааҕар.	13.09	
6	Тиэкис.	Тиэкис өйдөбүлүн санатыһар. Этиилэр тиэкискэ ситимнэһиилэрин билэр. Тиэкис тематын, сүрүн санаатын араарар.	15.09	
Дорҕоон.				
7-9	Дорҕоон. Аһаҕас дорҕоон араастара.	Дорҕоону таба санары суолтатын быһаарар. Сахалы төрүт дорҕоон арааһын уратытын холобурдарынан быһаарар.	19.09 20.09 22.09	
10-12	Дифтонг араастара.	Тылга уһун, кылгас аһаҕас дорҕоон, дифтонг арааһын, сэргэстэспит, хоһуласпыт бүтэй дорҕооннору арааран истэр.	26.09 27.09 29.09	
13	Ситимнээх сананы сайыннарыы. Билиини бэрэбиэркэлээһин.	Сахалы төрүт дорҕооннору чуолкайдык таба санарар. Кирии тылы сахалы дорҕоон дьүөрэлэһиитин тутуһан санарарга кыһаллар.	03.10	
14	Суругунан үлэ.	Истибитин кэпсииргэ, айан кэпсииргэ, хартыына ис хоһоонун кэпсииргэ кыһаллар.	04.10	
15	Бүтэй дорҕооннор.		06.10	
16-18	Сэргэстэспит бүтэй дорҕооннор.	Тылга кылгас, уһун аһаҕас дорҕооннору, дифтонг арааһын, маарыннаһар, хоһулаһар, сэргэстэспит бүтэй дорҕооннору таба суруйар.	10.10 11.10 13.10	
19-21	Хоһуласпыт бүтэй дорҕооннор.	Төрүт саха дорҕооннорун чуолкайдык сөпкө ааҕарга кыһаллар.	17.10 18.10	

		Анал бэлиэлэри туһанан, тыл дорѳооннорун быһаарарга, тылы үөскэтэргэ, сангарарга эрчиллэр.	20.10	
22	Билиини чингэтии.		24.10	
23	Суругунан үлэ.	Кирири аһаҕас, бүтэй дорѳооннору араарар, таба истэн тыллары суруйар.	25.10	
24	Ситимнээх саганы сайыннарыы.	Төрүт уонна кирири тыллар таба суруллууларын уратытын болѳойор, таба суруйарга эрчиллэр	27.10	
25	Хатылааһын.		31.10	
26	1 чизпэр түмүгүнэн суругунан үлэ.	Саха тылын сүһүөхтэрин араастарын билэр, тылы сатаан сүһүөххэ араарар, таба суруйар.	01.11	
27	Алҕастары көннөрүү. Хатылааһын.	Тыл сүһүөхтэрин уонна дорѳооннорун ырытар.	03.11	
28	Кирири дорѳооннор уонна буукубалар.	Тылы сүһүөхтээн таба көһөрүү быраабылатын таба туттан тылы көһөрөр.	14.11	
29	Нууччалыыттан киирбит аһаҕас дорѳоон буукубалара.		15.11	
30	Сымнаҕас бүтэй дорѳоон буукубалара.		17.11	
31-	Мэлдьи кытаанах уонна мэлдьи		21.11	
32	сымнаҕас бүтэй дорѳооннор.		22.11	
33-	Кирири бүтэй дорѳоон буукубалара.		24.11	
34			28.11	
35	Хатылааһын. Ситимнээх саганы сайыннарыы.		29.11	
36	Суругунан үлэ.		01.12	
37	Сүһүөх арааһа.		05.12	
38	Аһаҕас сүһүөх.		06.12	
39	Төттөрү сүһүөх.		08.12	
40	Көнө сүһүөх.		12.12	
41	Сабыылаах сүһүөх.		13.12	

42	Билиини бэрэбиэркэлэнии.		15.12	
43-45	Тылы сүһүөххэ араарыы.		19.12 20.12 22.12	
46	2 чиеппэр түмүгүнэн суругунан үлэ.		26.12	
47	Албастары көннөрүү. Хатылааһын.		27.12	
Тыл.				
48	Тыл олоҕо уонна сыһарыыта.	Бэриллит тыл олоҕо уонна сыһарыыта диэни дьэҥкэтик араарар.	12.01	
49-50	Нууччалыы суруллар тылга сахалыы сыһарыылар.	Тыл олоҕуттан сана чаастарынан тылы үөскэтэр араас сыһарыыны туһанан, сахалыы тыл эгэлгэтин үөскэтэр.	16.01 17.01	
51	Ситимнээх сананы сайыннарыы. Хартыынанан үлэ.	Грамматика үөрэбэр тылы тугунан көрөн наардыылларын билэр.	19.01	
52-53	Тылы хайдах наардыыллар?	Предмет аатын, бэлиэтин, тугу гынарын көрдөрөр тыллары этииттэн булан ааттыыр.	23.01 24.01	
54	Предмет аата.		26.01	
55-56	Ким? Туох? ыйытыылар.	Анал аат ханнык буукубаттан сурулларын билэр.	30.01 31.01	
57-59	Анал уонна уопсай ааттар.	Предмет биир уонна элбэх ахсааннаах буоларын билэр, тыл ситимигэр, этиигэ таба туттар.	02.02 06.02 07.02	
60-61	Предмет биир уонна элбэх ахсаана.	Предмет өгүн, дьүһүнүн, майгытын көрдөрөр тыллары өйүттэн булан этэр.	09.02 13.02	
62	Билиини бэрэбиэркэлээһин.	Предмет тугу гынарын көрдөрөр тыллар ахсааннарын, бириэмэлэрин араарар.	14.02	
63	Ситимнээх сананы сайыннарыы.		16.02	
64	Суругунан үлэ.	Ойуунан көрөн сэхэргээһин уонна ойуулааһын тиэкистэри учуутал көмөтүнэн айан кэпсиир.	20.02	
65-69	Предмет бэлиэтэ.		21.02 27.02	

			28.02 02.03 06.03	
70- 71	Предмет бэлиэтин көрдөрөр маарынаһар тыллар.		07.03 09.03	
72- 73	Предмет бэлиэтин көрдөрөр утарыта суолталаах тыллар.		13.03 14.03	
74	Тыл ситимэ.		16.03	
75	Ситимнээх саҕаны сайыннарыы. Ойуулааһын тиэкис.		20.03	
76	3 чиэппэр түмүгүнэн хонтуруолунай суругунан үлэ.		21.03	
77	Билиини бэрэбиэркэлээһин.		23.03	
78- 80	Предмет тугу гынара.		03.04 04.04 06.04	
81- 82	Хайааһын элбэх ахсаана.		10.04 11.04	
83- 85	Билигин, урут, хойут буолар хайааһыннар		13.04 17.04 18.04	
86	Билиини бэрэбиэркэлээһин.		20.04	
87	Ситимнээх саҕаны сайыннарыы.		24.04	
88	Суругунан үлэ.		25.04	
Этии.				
89- 90	Этии өйдөбүлэ.	Этии диэн тугун билэр.	27.04 02.05	
91- 92	Этии тутаах тыллара.	Этиини тыллары наардаан сатаан таһаарар уонна таба суруйар.	04.05 08.05	
93	Этиигэ биир ыйытыыга хоруйдуур тыллар.	Этии тутаах тылларын туһунан өйдөбүллээх.	11.05	
94-	Этии бүтүүтэ сурук бэлиэтэ.	Этиигэ хас да тыл биир ыйытыыга хоруйдуур буоллабына запятой	15.05	

95		турарын билэр.	16.05	
96	Түмүктүүр эрчиллиилэр.	Этии бүтүүтэ сурук бэлиэтин таба туттар.	18.05	
97			22.05	
98	Сылы түмүктүүр хонтуруолунай суругунан үлэ.		23.05	
99-102	Түмүктүүр хатылааһын.		25.05	
			29.05	
		30.05		